

ÉRTEK EZÉSEK

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

MÁSODIK KÖTET. 1870–1874.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS

OSZTÁLYTITKÁR.

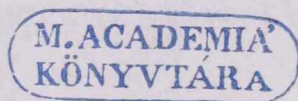
BUDAPEST,

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

1874.

300938

ÉRTEKEZÉSEK

a társadalmi tudományok köréből.

Második kötet. 1870—1874.

- I. Szám. A fogyasztási egyletek. Dr. Vécsey Tamástól.
1870. 59 l. 40 kr.
- II. Szám. Az emberi öntudat jelen fokáról. Dr. Barsi
Józseftől. 1870. 27 l. 20 kr.
- III. Szám. Kassa város parketkészítése a XV. század kezdetén.
Wenzel Gusztáv r. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr.
- IV. Szám. Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött.
Dr. Suhayda János levelező tagtól. 1871. 12 l. 10 kr.
- V. Szám. Szemle a magyar jogászggyűlések munkássága s eredményei felett. Tóth Lőrincz r. tagtól. 1872.
88 l. 55 kr.
- VI. Szám. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. Ladányi Gedeon l. tagtól. 1873. 28 l. 20 kr.
- VII. Szám. Emlékbeszéd Rau Károly Henrik felett. Kautz Gyula r. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr.
- VIII. Szám. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. Hajnik Imre l. tagtól. 1873.
18 lap 12 kr.
- IX. Szám. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból.
Dr. Matlekovits Sándor l. tagtól. 1873. 18 l. 12 kr.
- X. Szám. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongressusokon. Keleti Károly l. tagtól. 1874. 32 l. 20 kr.
- XI. Szám. A székely kérdés. Galgóczy Károly l. tagtól. 1874. 24 l. 15 kr.
- XII. Szám. Az emberi élettartam és halandóság kiszámításáról.
Négy graphicus rajzzal. Kőrösi Józseftől.
1874. 52 l. 50 kr.

EMLÉKBESZÉD

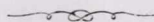
CSÁSZÁR FERENCZ

TISZTELETI TAG FÖLÖTT.

Dr. SUHAYDA JÁNOS

LEVELEZŐ TAGTÓL.

PEST.

EGGENBERGER F. AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSE.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

1871.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum” könyvnyomdájában.

Emlékbeszéd

CSÁSZÁR FERENCZ

t. tag fölött.

(Olvastatott az 1871. febr. 27. tartott összes ülésen).

Az 1858-dik év, melyben a kérlelhetlen halálnak az Akadémia kebelében a megelőző éveket túlhaladó aratás jutott, 14 tagjától fosztotta meg az Akadémiát; és—Ürményi Ferencz, Bajza József, Bártfay László, Bene Ferencz, Szontagh Gusztáv, Reguly Antal, és Mészáros Lázár jeleseink nevesebbjein kívül — augusztus hó 17-kén Császár Ferencz tiszteleti tagot is áldozatai közé sorozta.

„Császár Ferencz volt kir. septemvir, a M. Tud. Akadémia tiszti tagja, a „Pesti Napló“ alapítója, és legutóbbi időben a „Divatcarnok“ és a „Törvénykezési Lapok“ szerkesztője, f. hó 17-én kerepesi birtokán rövid szenvedés után meghalt.“

„Nagy fájdalommal írjuk le e tudósítást — mondja a Pesti Napló — melynek olvasása, tudjuk, hasonló fájdalmat fog kelteni irodalmunk minden barátjában.“

Igy írtak az egyidejű lapok, egyszersmind mély megilletődéssel emlékeztek azon váratlan és érzékeny veszteségről, mely irodalmunk ügyét ezen esemény által érte.

Akadémiánk nem késett alapszabályaiból folyó szomorú kötelességét teljesíteni. Elhunyt tagja fölött emlékbeszéd tar-

tásával b. c. Zádor Györgyöt bizta meg; a ki azonban majd teendői, majd betegeskedése által gátoltatván, végre maga is 1866. augusztus 17-kén elhalván, b. c. Szinováczy György tagtársunkra szállott át a föladat teljesítése; de ez is 1867. decz. 25-kén elődéhez hasonló sorsban részesülvén, a tisztelet adójának elhaladt lerovása csekélységemnek jutott osztályrészül; mit is korlátolt tehetségeim szerint ezennel bátorkodom megkísérteni.

Császár Ferencz született Zala-Egerszeghen 1807-ben vagyontalan nemes szülöktől.

Atyját még gyermekkorában elvesztvén, anyja és rokonainak gondoskodása mellett majd Zalaegerszegen, Szombathelyen, Kőszegen, majd Sopronban iskoláztatott.

A természet által szép elméleti tehetséggel megáldott ifjú 1822-ben a pannonhalmi benczés szerzetbe lépett, hol is a lelkes Guzmics buzditása a költészetre hajlandó ifjú kedélyére mily hatással volt: azt ő maga hálásan említi „Költeményei“ című művének ajánlatában, midőn ezeket mondja:

Neked dicsőült árnya Guzmicsunknak
E vers-füzetkét neked szentelem.

— — — — —;
Első valál te óh Guzmics! ki bennem
Szelid kezekkel a szűt ápolád,
Első tanítál mint kelljen szeretnem
Rokon kebelt, mint nemzetet, hazát!

Azonban a szabadröptű lélekre csakhamar nyomasztólag hatottak a kolostor falai; és 1824-ben mint első évi bölcsészettanuló kilépvén, a bölcsészettanulmányi pályát Győrött folytatta; s bevégezvén a veszprémi egyházmegyébe lépett; onnét 1825-ben a hittani t. dományok tanulása végett a pesti központi papnöveldébe küldetett; de fölismerve hivatásának hiányát kilépett, és a jogi tudományokra adta magát majd Pesten, majd Zágrábban, élelmét hol magántanítás, hol mint helyettes tanár keresve; a jogi tudományokban a fentartási gondok között is oly haladást tett, hogy 1829. évi

augusztus 30-kán a pesti egyetemnél egy szigorlatot is sikerrel kiállott.

Az 1830-dik évvel egy új korszaka kezdődik Császár életének, és eszünkbe juttatja a költőnek e mondatát:

„Haud facile emergunt quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.“

1829-dik év végén Fiuméba kerülván, 1830. márczius 3-kán az ottani kir. gymnasiumnál a magyar nyelv és irodalom tanszékének, és szükség esetében a gymnasiumi tanárok helyettesítőjévé neveztetvén, 1830. november 5-én a mondott tanszék rendes tanárává érdemesítettett, mint különben kir. táblai hites jegyző, a mint ezt az általa letett tanári esküről szóló okmány tanúsítja.

E minőségében érte őt ama díszes kitüntetés, mely szellemi működésének új ingert, egyszersmind tért nyitott, hogy t. i. őt az Akadémia 1832. márczius 9-én — fennállása második évében — tartott nagygyűlésén levelező tagjává megválasztotta.

1832. márczius 30-tól mint fogalmazó gyakornokot találjuk a fiumei kormányshéknél 200 frt évi díjjal, 1836. november 18-ig.

E közben 1833. július 7-kén Fiume városa azon buzgalmaért, melyet mint a magyar nyelv és irodalom volt tanára, valamint a várost illető ügyekben is tanúsított, őt patricius tanácsosai sorába fölvette.

1833-ban letette az ügyvédi vizsgát.

1835-ben Zalamegye táblabírájává választatott.

1836. november 18-tól 1837. ápril 28-ig a fiumei kormányshéknél mint iktató volt alkalmazva 500 frt. évi fizetéssel.

1837. ápril 28-tól 1839. october 3-ig mint valóságos actuarius a fiumei kir. váltó, kereskedelmi s tengeri consularusi törvényszéknél szavazati joggal felruházva; kinevezetési decretuma szerint: „ex reflexione praeclarae, omnive laude dignae applicationis, ac exceptione majoris morum integritatis tamquam etiam a regio tribunali primo loco candidatus.“

Eddigi életpályája a kezdet nehéz küzdelmeit tanúsítja,

mint elején megjegyeztük; de már az 1839-dik év egy akkoron bár igen díszes, de ép oly nehéz állást hozott számára a tanulmányi bizottság ülnökévé lett kineveztetése által; mert ezen állomás föladatai közé a könyv- és hírlapok vizsgálása is tartozott.

Azonban a hivataloskodása csak 1840. octoberig tartott, a midőn a pesti kir. váltófeltörvényszék közbirájává nevezetett ki, mint egyike azon keveseknek, kikről akkoron a váltó és kereskedelmi ügyek ismerete — az életbe léptetett váltó és kereskedelmi törvény és eljárás folytán — feltehető volt.

E minőségben találta őt az 1846. augusztus 31-ke, midőn — mint 1845-ben lett Kisfaludy-társaság tagja, ugyanazon évben Bars megye táblabirája — a magyar kir. hétszemélyes tábla birájává érdemesítettett.

A díszes állomás elnyeréséből folyó inger által hatványozott sokoldalú munkásság által igénybe vett erejének fentartása és felüldítése végett távol a nagy város nyomasztó levegőjétől és zajától enyhelyet keresvén, ezt Vácson vélte feltalálhatni, a hol is az u. n. Papvölgyön, — melyről későbbi műveiben említést tesz — egy szép kilátást nyújtó szőlőt vásárolt, és azt a természetbeli dézma alól a káptalantól mint földesuraságtól megváltván, egy teljes kényelemmel kínálkozó jó izlésű épülettel ellátva családjával benépesíté, ott remélé elmondhatni, és méltán, gr. Teleki Sámuel szerint:

Haec mea curarum requies stb.

Pestről időnként felrándulva ott talált pihenést forrón szeretett gyermekei körében; de onnét is majd irodalmi új művekkel, majd elkészített hivatalos dolgozatokkal telt táskával tért vissza a fővárosba, majd a feldolgozott anyagoknak rendeltetésük szerinti közlésében, majd újak szerzésében fáradozva.

Az imént említett nyári lakába jövet és menete alkalmából jutott csekélységemnek, ki akkor Vácson laktam — a szerencse véle megismerkedhetnem, és attól fogva egész élte fogytáig szíves barátságát tisztelettel élvezhetnem.

Azonban éppen azon hely, hol magát annyira boldognak érzé, s melyet képzelt boldog jövőjének élvezeti helyéül vá-

lasztott, alig egy pár évig tartott csend és nyugalom után, boldogságának sirját nyitotta meg; mert az 1849-ki orosz hadjárat utjába esvén végkép kipusztított, elannyira hogy az ott talált családnak a puszta falakon kívül semmije sem maradván, a szerencsétlenség első perceiben csak a jó barátok szivességéből pótolhatta elkerülhetlen élelmi és ruházati szükségleteit.

Ezen első, úgy saját személyére mint családjára nézve oly mélyen sujtó csapás csak kezdetét képezte a későbbi csapások hosszú sorának.

Hosszas lennék t. Akadémia! ha mind elősorolni akar-nám, mert Seneca szerint:

Enumerare omnes fatorum vias longum est!

Az első szerencsétlenség okozta érzékeny bajokat majd hivatali fizetéséből, majd megfeszített mellék munkássága gyümölcseiből reménylven orvosolhatni, ezen elhatározását követve, midőn már némi sikerét kezdé tapasztalni, a sors reá egy újabb döntő csapást mért 1850. szeptember havában, mely-lyel az addig élvezett 3000 pftnyi hétszemélynöki fizetése egyszerüen betiltatott, és ő beteges nejével s hat kiskorú gyermekével a nyomor és inség örvényének szélére jutott.

A súlyos ítéletnek — melyhez hasonlót azon szomorú korszakban majd minden nap hozott, valódi okait fejtegetni fölösleges; mert:

Cum vitia prosunt, peccat
Qui recte facit.

Publ. Syrus.

Fájdalmát nevelte még az, hogy e szerencsétlenségét édes anyjának is megélnie jutott.

Ez újabb és eddigi életpályáját mintegy megsemmisítő esemény a munkában annyira edzett férfit csak az első percekben fosztotta meg a jobb jövőre reményétől, mert csakhamar győzött a szilárd akarat teljes elszánással lépni elébe egy új életnek — bár az egyidejű viszonyok szerint kevés kecsegtető kilátással. Az anyagi szükségek lépven előtérbe, ezek pótlása végett azt kényszerült feláldoznia, mi előbb a szellemiek pótlására volt szánva. Könyves szemek-
kel vált meg annyira szeretett papvölgyi hajlékától, s azt sőt

válogatott munkákból álló gazdag könyvtárát is — a vevő mint Maecenastól és valódi résztvevőtől nyert, a szorongatott iránti nagylelkűségénél fogva az illendőt is jóval meghaladó áron — eladván Pestre költözött át, s majd az ügyvédi praxissal, majd az irodalommal foglalkozva küzdött az új élet terheivel. Az elsőt illetőleg a kezdet nehézségein felül nehezíté még kartársainak irányába nem ritkán tanusított gúnyos irmodora, melyről előttem is gyakran keservesen panaszkodott; s kiknek többjeitől — tekintettel előbbi állására — inkább az ellenkezőt tapasztalni méltán volt jogosítva. — Az irodalom terén pedig megkettőzött szorgalma és munkássága, főleg az élet első szükségai által irányoztatva, eszünkbe juttatja Köleseynek mondatát:

„A ki kenyérért irogat, az méltóbb a szánásra, mint a ki napszámmért kapál.“

A küzdelmek, terhes ön- és családfenntartási gondok által lenyomva, — melyek közepette száműzött honfiaink sorát is bizalmas körökben folytatott gyűjtögetések által enyhíteni buzgólkodott — némi vigasztalást talált azon hitben, hogy talán a méltatlanul sujtó kéz eléggelvede eddigi szenvedéseit azokat enyhíteni hajlandó leend: 1854. ápril 16-kán legfelsőbb helyre folyamodott 21 évi szolgálata után kiérdemlett nyugdíjért, azonban csak 600 forintnyi évi segélydíjra érdeemesített.

1857. május hóban ismét folyamodott, de ekkor is csak segélydíja emeltetett fel évi 1000 ftra.

De ezt sem soká élvezhette, mivel az 1858-k-i augusztus hó 17-kén kerepesi csekély birtokán, melyet az előbbinek fennmaradt eladási árából, majd azóta megtakarított filléreiből szerzett, rövid végszenvedés után meghalt.

Fennebb megjegyeztük: hogy Császár Ferenczet az Akadémia még 1832. márczius 9-kén — tekintettel inkább az akadémiai tagok, mint a közönség előtt ismert irodalmi tevékenységére — levelező tagjai közé érdeemesítette; e minősé-

gében kifejtett munkásságának és tevékenysége elismerésének megannyi tanúságaiként szolgáljanak a következők:

A „Grammatica Ungharese“ czimű nyelvtana az 1832-ki III-dik nagygyűlésen fordításra érdemesnek találtatván az igazgatóságnak ajánlatott.

Az V-dik nagygyűlésen a magyar nyelvbeli szavak összehasonlítása a keleti és nyugati nyelvekéivel egyelőre több tagok között osztatván ki, Császár az olaszszal bízott meg.

1834-ben a többi között az Akadémia könyvtára gyarapításához több jeles munka ajándékozásával járult.

Az 1834-ki heti üléseken nyomtatásra ajánlott kéziratok között „Orestes“ és „Sophonisbe“ Alfieritől olaszból fordítva ötös jambusokban Császár által, az 1835-ki harmadik ülésben nyomtatása elrendeltetett; ivenként 3 arany tiszteletdíjjal; úgy szintén a „Grammatica Ungharese“-je olaszok számára; valamint „A nőtlen philosophus“ Nota Alberttől Császár által fordítva.

1835—1837-ben a „Tudománytár“ bibliographiai czikelyeihez Császár is járult hivatalos közlésekkel.

1838-ban a IX-dik nagygyűlésen a moldvai magyarok közt lelkipásztorkodó olasz papok számára Császárnak az Akadémia költségén kijött olasz-magyar Grammatikájából 10 példány rendeltetett küldetni.

A quarnerói szigeteken tett utazását leirta 1838 — 1839-ben, mely megjelent a „Tudománytár“ új folyam Értekező rész V-dik kötetében.

1841. szeptember 5-ki közülésen váltójogi irodalmi munkái különösen kiemelendőknek találtattak.

1842. november 27-kén tartott IX-ik közülésen emlékbeszédet tartott gr. Dessewffy Aurél akad. tag fölött.

Irodalmi művei:

Magyar nyelvtanán kívül, mely majd német nyelven több kiadásban, majd olasz nyelven jelent meg — mint fennebb említettük — saját neve alatt:

1831-ben megjelent „Sonett Koszorú“-ja Fiumében.

1834-ben Beccaria világhírű művének fordítása: „A bűnökről és büntetésekről“ Zágrábban boldog emlékü József főherczeg nádornak ajánlva.

„Váltó óvások“ Budán 1840.

„Váltójogi műszótár,“ Magyar váltójog, Váltótörvénykezelési irománpéldák 1840. majd 1845-ben.

Költemények 1841-ben, majd 1846-ban.

Neve csak e művének kiadásával lett ismertebbé, mint életíróinak egyike megjegyzi; mivel azelőtt e téren Tengeri, Zódor, majd Alkonyi, Bárányi álnevek alatt rejtezett.

„A flumei kikötő.“ 1842.

„Utazás Olaszországban“ 1844.

„Görög - római mythologiai zsebszótár“ 1844-ben. Ugyanezen évben szerkeszté az „Aradi Vészlapokat“ s e fáradozásaiért őt Arad sz. kir. város tanácsa 1844. deczember 23-án, a szerencsétlenek iránt tanusított lelkes tettének hála kitüntetésekül Arad sz. kir. város polgárává választotta.

„A magyar csödtörvénykezés rendszere“ 1846-ban. Ugyanez évben szerkeszté a Kliegl könyvet.

„Novellái“ 1846-ban, melyek illetékes ítélet szerint a nyelv csínossága, és sima könnyűség előadás által tűntek föl.

„Rákóczy Ferencz discursusai.“ Pest 1848.

„Az adós személye meg nem ítéltető.“ Pest 1848.

Pelliconak „Francesca da Rimini“ című színművét is fordította.

„Őszi lombok“ Pest 1857. Magyar és Erdély lelkes hölgyeinek ajánlva.

Számos cikkei jelentek meg a „Társalkodóban,“ az „Athenaeumban,“ „Hirnökben,“ „Életképekben,“ „Világban,“ ez utóbbiban leginkább gr. Dessewffy Aurél mint lapvezér elhunytá után. — Majd később a „Pesti Napló“ szerkesztője és kiadója volt; de attól megválván a „Divatesarnokot“ és a „Törvénykezési Lapokat“ mint azok tulajdonos szerkesztője vezette; és e két laptól csak közbejött halála szakította el.

Legkedvesebb foglalkozását képezé Dante Isteni Comediájának tanulmányozása, célja lévén a világirodalom e remekét irodalmunkba átültetni. Előbb még Dante „Vita Nuova“ című művét adta ki mintegy izlettetől 1854-ben Pesten, Toldy tagtársunknak ajánlva, de a munka folytatása irodalmunk nagy kárára, halála következtében abban ma-

radt. — A „Divina Comoedia“ töredékei az „Őszi Lombok“-ban olvashatók.

Ime előttünk fekszik a nemes keblü, szép tehetségű s a mellett fáradhatatlan férfiúnak sokoldalu munkássága.

E munkásság egyes ágainak s egyéni részeinek becsét és érdemét bírálgatni — még ha az idő engedné is — czélon, és korlátolt tehetségeimen kívül esik.

Mit e tekintetben felhozhatok, csak egybegyűjtését képezi azon egyes reflexióknak, melyek életrajzában többek által jeleztetnek.

Császár első ifjuságától fogva irodalmunknak és a nemzetiség ügyének élt.

Művei valamint sokoldaluságát, úgy azon nemes törekvését is tanusítják: minél fogva irodalmunknak több még paragon heverő ágát művelni törekedett.

Változó hivatalos pályája, az olaszok közt több ideig tartózkodása, utazása, az olasz nyelv és irodalom studiuma legnagyobb befolyással volt irodalmi működésének iránya és színezetére.

Költeményein kívül — melyekben mindenkor mint meleg hazafi jelentkezik: sonettjei, matrózdalai és epistolái elismeréssel említhetők.

Nyelve általában új fordulatokban meglepő, sima, gördülékeny, tiszta, szabatos, hibátlan és virágos.

Jogi irodalmi munkássága többszörös méltánylatot érdemel. Beccaria jeles művének fordításával hasznos szolgálatot igyekvék tenni az akkoron fejlődésnek indult bünygyi törvényhozásunknak.

A magyar váltójog és eljárás mezején kifejtett munkássága pedig ép azon időbe esik, mely jogi irodalmunkban korszakot kezdett meg, és az addig csak igen kevesek által művelt jogirodalmi tért az új törvények és intézmények számára megnyitván, úgy a jogi elméletnek, valamint a gyakorlatnak hasznos szolgálatokat tett; valamint a később ál-

tala szerkesztett, de rövid életnek örvendett Törvénykezési Lapokban is.

Szép erőteljes külseje, finom társalgási modora, mindenki iránt szívélyessége által minden körök becsülését, mint bíró szorgalmával, munkásságával és részrehajlatlan igazságszeretetével diszes állásának megfelelő a köztiszteletet teljes mérvben kiérdemlette.

Akadémiánk benne tevékeny és szorgalmas munkásainak egyikét, és főleg Dante műveinek irodalmunkba lehető átültetése tekintetében talán soká nem pótolható egyéniséget, a nemzet egyik hű fiát, ki felvirágzásának elősegítésében hatályosan közreműködött, családja egyedüli istápját és gyámolát vesztvén, midőn ezennel a méltán kiérdemlett tisztelet adóját leróvni igyekeztünk: ismételjük halálának egyidejű jelentéséből:

„Lengjen béke az elhunyt sirja felett, s tartsa meg az ég vigasztaló angyalát a hátrahagyott családnak, melynek veszteségét bár nem pótolhatja semmi, részvéttel kíséri az Akadémia, részvéttel a magyar nemzet!”

